Non-Governmental Organisations and the Labour Movement in Thailand[1]

Napaporn Ativanichayapong[2,*] and Kittikarn Hankul[3]

Abstract

The main objective of this research is to study the role of non-governmental organisations (NGOs) in the labor movement in Thailand between the 1980s and the present. This study is a qualitative research. The results of the study concluded that between the early 1980s and the late 1990s, labor-working NGOs played an important role in the Thai labor movement. They played a prominent role in making the labor movement with trade unions as leaders had a direction towards becoming a social movement, not just an interest group that moved for the immediate benefit of the workers. Nowadays, since the late 1990s, there have been some changes in the variety of employment styles, more complicated elements of labor in Thailand with a large proportion of migrant workers, political polarization under a political regime that is not yet fully democratic. Meanwhile, labor unions are still unable to represent the interests of all groups of workers. These problems are major obstacles for labor NGOs in supporting the labor movement in Thailand.

Keywords: Non-governmental organization, Labour movement, Labour-working NGO

---

[1]Research Article, part of the project "The Role of Non-Governmental Organisations In the Labour Movement in Thailand" by Kittikarn Hankul and Napaporn Ativanichayapong, fund by the Research Fund of Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University, Fiscal Year 2025.

[2]Associate Professor Dr., Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University, Email: napa1973@tu.ac.th

[3]Assistant Professor Dr., Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University, Email: kittikan.h@psds.tu.ac.th

***Corresponding author:** Napaporn Ativanichayapong, Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University, Email: napa1973@tu.ac.th

.....

Received: February 20, 2026 **Revised:** April 21, 2026 **Accepted:** April 29, 2026

องค์กรพัฒนาเอกชนกับขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในประเทศไทย[1]

นภาพร อติวานิชยพงศ์[2,*] และกิตติกาญจน์ หาญกุล[3]

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเพื่อศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในประเทศไทยในระหว่างทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2540 องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานไทย มีบทบาทเด่นชัดในการทำให้การเคลื่อนไหวของแรงงาน โดยเฉพาะขบวนการแรงงานที่มีสหภาพแรงงานเป็นผู้นำมีทิศทางไปสู่การเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่ใช่เป็นเพียงกลุ่มผลประโยชน์ที่เคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าของแรงงานเท่านั้น ในปัจจุบันตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ความเปลี่ยนแปลงในเรื่องรูปแบบการจ้างงานที่มีความหลากหลายซับซ้อนมากขึ้น และองค์ประกอบของแรงงานในประเทศไทยที่มีสัดส่วนของแรงงานข้ามชาติจำนวนมาก การแบ่งขั้วทางการเมืองภายใต้ระบอบการเมืองที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ในขณะที่สหภาพแรงงานยังไม่สามารถเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของแรงงานทุกกลุ่ม ปัจจัยเหล่านี้เป็นอุปสรรคที่สำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานในการสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานไทย

คำสำคัญ: องค์กรพัฒนาเอกชน, ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน, องค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงาน

---

[1]บทความวิจัย เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยชื่อ “บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในประเทศไทย” โดย กิตติกาญจน์ หาญกุล และนภาพร อติวานิชยพงศ์ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนวิจัยวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีงบประมาณ 2568

[2]รองศาสตราจารย์ ดร. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล napa1973@tu.ac.th
[3]ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล kittikan.h@psds.tu.ac.th
***ผู้ประพันธ์บรรณกิจ:** นภาพร อติวานิชยพงศ์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อีเมล napa1973@tu.ac.th

.....

วันที่รับบทความ: 20 กุมภาพันธ์ 2569 **วันที่แก้ไขบทความ:** 21 เมษายน 2569 **วันที่ตอบรับบทความ:** 29 เมษายน 2569

บทนำ

องค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยเติบโตขึ้นท่ามกลางบรรยากาศทางการเมืองแบบประชาธิปไตยครึ่งใบในช่วงต้นทศวรรษ 2520 ในภาวะที่อุดมการณ์ปฏิวัติสังคมนิยมในแนวทางของลัทธิมาร์กซิสต์ล่มสลายลง ภายหลังจากที่ผู้นำนักศึกษา กรรมกรและชาวนาได้ถอนตัวจากการเข้าร่วมการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (จตุรงค์ บุณยรัตนสุนทร, 2542) ต่อมาในช่วงปลายทศวรรษ 2520 จนถึงปัจจุบัน ได้ปรากฏบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานในด้านการจัดตั้งเพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มสร้างอำนาจการต่อรองของลูกจ้างในสถานประกอบการของภาคธุรกิจเอกชน การทำงานวิชาการและงานสื่อสารด้านแรงงาน การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนปัญหาและประสบการณ์การทำงานร่วมกันและร่วมมือกับองค์กรของคนงานในการรณรงค์เคลื่อนไหวปัญหาและนโยบายแรงงาน ซึ่งประสบความสำเร็จอยู่หลายเรื่อง

ผู้วิจัยใช้แนวคิดทางทฤษฎี 2 เรื่องในการศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในประเทศไทย คือ 1) แนวคิดเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) และ 2) แนวคิดเรื่องบทบาทของปัญญาชนต่อขบวนการแรงงานของสำนักมาร์กซิสต์

การวิจัยนี้ศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินงานกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นลูกจ้างในสถานประกอบการหรือที่เรียกว่า “แรงงานในระบบ” ซึ่งเป็นแรงงานที่ยังคงมีบทบาทนำในขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื้อหาของการวิจัยประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนที่ 1 เป็นการศึกษาภาพรวมของบทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา เพื่อให้เห็นภาพกิจกรรมขององค์กรเหล่านี้ที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในประเทศไทย ส่วนที่ 2 เป็นกรณีศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีบทบาทสำคัญต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน

สาเหตุที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการศึกษาเรื่องนี้ เนื่องจากในช่วง 5 ทศวรรษที่ผ่านมาพบว่า ในแต่ละทศวรรษได้ปรากฏองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทสำคัญแตกต่างกันไปในการสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานให้สามารถทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์ของแรงงานภายใต้บริบทของสังคมและปัญหาของแรงงานที่แตกต่างกันออกไป และยังทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานมีทิศทางไปสู่การเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมากกว่าการเป็นกลุ่มผลประโยชน์ อย่างไรก็ตาม บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานซึ่งมีความเด่นชัดในช่วงทศวรรษ 2530-2540 แต่กลับถดถอยลงในช่วงทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงให้ความสนใจต่อบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานที่มีต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานเพื่อค้นหาว่าในระหว่างทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานมีบทบาทต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในประเทศไทยอย่างไร โดยคาดหวังว่างานวิจัยนี้จะเป็นข้อมูลสำคัญที่เป็นประโยชน์สำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนในการทำงานสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานและเป็นการขยายพรมแดนความรู้ในเรื่องบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการภาคประชาสังคมในประเทศไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

วัตถุประสงค์หลัก

เพื่อศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในประเทศไทยในระหว่างทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์ย่อยดังนี้

วัตถุประสงค์ย่อย

1. เพื่อศึกษาภาพรวมกิจกรรมด้านแรงงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในระหว่างทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน
2. เพื่อจัดทำกรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานในระหว่างทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement)

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) หมายถึงการกระทำรวมหมู่ของกลุ่มคนที่มีเป้าหมายบางอย่างร่วมกัน เพื่อผลักดันสังคมให้เคลื่อนไหวไปในทิศทางที่ต้องการ หรือเพื่อตอบสนองข้อเรียกร้องที่เป็นผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่มคนที่เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีบทบาทในอดีต ในช่วงศตวรรษที่ 19 จนถึงกลางศตวรรษที่ 20 ถูกเรียกว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิม (Classical Social Movement) ได้แก่ 1) ขบวนการชาตินิยมที่มีเป้าหมายในการต่อสู้เพื่อความเป็นเอกราชของชาติและสร้างระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย 2) ขบวนการแรงงานซึ่งนำโดยสหภาพแรงงานที่ต่อสู้เพื่อสร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ และ 3) ขบวนการปฏิวัติสังคมนิยมในแนวของสำนักมาร์กซิสต์ เพื่อสร้างสังคมภราดรภาพ และสมานฉันท์ (Frank and Fuentes, 1990)

แม้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิมทั้ง 3 ขบวนการ จะมีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมในประวัติศาสตร์ แต่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิมได้ถูกวิจารณ์ว่า ล้มเหลวในการบรรลุเป้าหมายของการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสรีภาพ ความเสมอภาคและภราดรภาพ กล่าวคือรัฐและพรรคการเมืองที่เกิดขึ้นหลังขบวนการชาตินิยมของประเทศอดีตอาณานิคมประสบความสำเร็จทำให้ประเทศได้รับเอกราชแล้ว ไม่สามารถสร้างหลักประกันด้านเสรีภาพให้แก่ประชาชนในประเทศและไม่สามารถสร้างการเมืองในระบอบประชาธิปไตยขึ้นมาได้ แต่กลับนำพาประเทศไปสู่การปกครองในระบอบเผด็จการ ส่วนขบวนการแรงงานล้มเหลวในการต่อสู้เพื่อให้เกิดความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ขบวนการแรงงานซึ่งเป็นศูนย์กลางของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิมในยุคอุตสาหกรรม (Industrial Society) มีเป้าหมายจำกัดอยู่ที่สิทธิและประโยชน์ของแรงงาน โดยอาศัยกลไกทางการเมือง เช่น การจัดตั้งพรรคการเมืองของแรงงาน และสหภาพแรงงานเท่านั้น

ส่วนขบวนการปฏิวัติในแนวมาร์กซิสต์ล้มเหลวในการสร้างหลักประกันด้านภราดรภาพและความสมานฉันท์ เนื่องจากประเทศต่างๆ ที่เคยมีขบวนการเคลื่อนไหวปฏิวัติสังคมนิยม ซึ่งสามารถยึดอำนาจรัฐและสถาปนาระบอบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมขึ้นมาได้ ในปัจจุบันได้กลับไปใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมภายใต้การปกครองแบบเผด็จการ

ความล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิม ทำให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) ที่ยังคงมีเป้าหมายเพื่อเสรีภาพ ความเสมอภาคและภราดรภาพ เช่นเดียวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิม แต่ใช้การต่อสู้ในวิถีทางใหม่ ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ เป็นกรอบแนวคิดที่ปฏิเสธการอธิบายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิมในแนวมาร์กซิสต์ ซึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทของชนชั้นกรรมกรในการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม และเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคม (Civil Society Movement) ซึ่งเริ่มปรากฏขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนราวต้นคริสต์ทศวรรษ 1920 ในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าในยุโรปและอเมริกา (Philion, 1998)

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่และแบบเก่าไม่ได้แตกต่างกัน ในเรื่องมิติของเวลา (อายุหรือความเก่าแก่) เนื่องจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ถูกเรียกว่าเป็น “แบบใหม่” บางขบวนการ เช่น ขบวนการผู้หญิง (Feminist/Women’s Movements) เกิดขึ้นมานับร้อยๆ ปี ตลอดช่วงประวัติศาสตร์ของสังคมยุโรป ส่วนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ที่ถือว่าเกิดขึ้นใหม่จริงๆ ได้แก่ ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพ เนื่องจากเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดจากพัฒนาการของโลกในยุคปัจจุบัน ส่วนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิม เช่น ขบวนการกรรมกรและขบวนการสหภาพแรงงานกลับเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อศตวรรษที่แล้ว และยังเป็นขบวนการทางสังคมร่วมสมัยอยู่ในสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมในปัจจุบัน (Fuentes & Frank, 1989)

นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 2500 คำว่า “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่” ถูกนำมาใช้เรียกขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนที่เกิดขึ้นทั่วโลก ได้แก่ ขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านสงครามเวียดนาม ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพต่อต้านการทำสงครามนิวเคลียร์ ขบวนการเรียกร้องสิทธิของผู้มีความหลากหลายทางเพศ (LGBTQ) ขบวนการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการถกเถียงเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีในการวิเคราะห์สังคมแบบใหม่ในระดับสากลเกิดขึ้นในทวีปอเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ ยุโรป และอินเดียในหมู่ผู้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยมีการปฏิเสธแนวทางการเคลื่อนไหวตามอุดมการณ์มาร์กซิสต์แบบเดิมที่มุ่งเน้นการยึดอำนาจรัฐ และให้ความสำคัญต่อบทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการแก้ไขปัญหาของสังคม แทนที่บทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิม (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2545)

ในการศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงาน จะพบว่าเป็นองค์กรที่ไม่มีเป้าหมายในการท้าทายอำนาจรัฐโดยตรง แต่มุ่งเน้นการเสริมความเข้มแข็งให้แก่ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานเพื่อสิทธิและ

คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของแรงงาน มีลักษณะการทำงานเป็นเครือข่าย ไม่ได้อยู่ภายใต้การนำของพรรคการเมืองและไม่ได้คาดหวังให้ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานเป็นแนวหน้าในการปฏิวัติสังคม แต่สนับสนุนให้ขบวนการแรงงานมีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ต่อสู้เพื่อแรงงานที่เป็นคนส่วนใหญ่ของสังคม นอกเหนือจากการปกป้องสิทธิและผลประโยชน์เฉพาะหน้าของแรงงานที่เป็นสมาชิกของสหภาพแรงงานซึ่งถือเป็นประชาชนส่วนน้อยในสังคมไทย

สำหรับสังคมไทยมีการนำแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่มาใช้ในการศึกษาบทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวของคนชนบท ภายใต้การนำของสมัชชาคนจน (สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, 2540, หน้า 94-98) และการเคลื่อนไหวของแรงงานภายใต้การนำของสหภาพแรงงานที่เรียกว่าสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement Unionism) (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2561)

1.2 แนวคิดเรื่องบทบาทของปัญญาชนต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานของสำนักมาร์กซิสต์

คาร์ล มาร์กซ์ ซึ่งเป็นเจ้าสำนักมาร์กซิสต์ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นแรงงานและชาวคอมมิวนิสต์ไว้ในแถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์เมื่อปี ค.ศ. 1848 โดยประกาศว่า ชาวคอมมิวนิสต์จะไม่ตั้งพรรคการเมืองที่อยู่ตรงข้ามกับพรรคของชนชั้นแรงงาน ชาวคอมมิวนิสต์ไม่มีผลประโยชน์ที่อยู่นอกเหนือจากผลประโยชน์โดยรวมของชนชั้นกรรมาชีพ เป้าหมายเฉพาะหน้าของชาวคอมมิวนิสต์กับพรรคการเมืองของชนชั้นกรรมาชีพคือเป้าหมายเดียวกัน ชาวคอมมิวนิสต์จะทำหน้าที่จัดตั้งรวมตัวกันเป็นชนชั้นเพื่อโค่นล้มนายทุนที่ครองอำนาจอยู่เพื่อให้อำนาจทางการเมืองเป็นของชนชั้นกรรมาชีพ ฯลฯ (Marx & Engels, 1985, pp. 95-105)

ต่อมา วี ไอ เลนิน นักคิดมาร์กซิสต์รุ่นหลังที่เป็นผู้นำการปฏิวัติสังคมนิยมชาวรัสเซีย ซึ่งทำการปฏิวัติสำเร็จในปี ค.ศ. 1917 ได้ให้ข้อคิดว่า ขบวนการแรงงานที่นำโดยสหภาพแรงงานมีข้อจำกัดที่จะนำพาสังคมไปสู่การปฏิวัติ เนื่องจากสหภาพแรงงานมีจิตสำนึกเพียงแค่การต่อสู้กับนายจ้างและรัฐบาลเพื่อผลักดันกฎหมายแรงงานที่จำเป็นบางฉบับเท่านั้น ดังนั้น เพื่อที่จะยกระดับขบวนการแรงงานที่นำโดยสหภาพแรงงานให้ก้าวพ้นจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเฉพาะหน้า ไปสู่การปฏิวัติทางการเมือง จึงจำเป็นต้องอาศัยบทบาทของปัญญาชนที่มาจากพรรคปฏิวัติซึ่งมิใช่ชนชั้นแรงงาน (Lenin, 1978)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าทั้งมาร์กซ์และเลนิน ให้ความสำคัญกับชนชั้นแรงงานในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงสังคม แต่ขณะเดียวกันต้องมีพรรคปฏิวัติ ซึ่งทำหน้าที่จัดตั้งคนงานให้มีสำนึกทางชนชั้น และนำพาแรงงานเข้าสู่การปฏิบัติที่มีเป้าหมายยาวไกลกว่าการต่อสู้ในระดับของสหภาพแรงงาน โดยเลนินกล่าวถึงบทบาทของปัญญาชนซึ่งมาจากนอกขบวนการแรงงานที่จะทำหน้าที่ดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม นักมาร์กซิสต์ใหม่ (Neo-Marxism) คนสำคัญคืออันโตนิโอ กรัมชี่ ซึ่งเป็นนักปฏิวัติชาวอิตาเลียน มีความเห็นที่แตกต่างจากเลนิน เขาเห็นว่าจะต้องสร้างปัญญาชนขึ้นจากชนชั้นแรงงานเองที่เรียกว่า “ปัญญาชนอินทรียภาพ” (Organic Intellectual) โดยทำให้ปัญญาชนของขบวนการแรงงานมีจิตสำนึกของการปฏิวัติ และภายในขบวนการเคลื่อนไหวของคนงานจะต้องมีการจัดโครงสร้างการนำโดยมีผู้นำหลายระดับ

ทั้งนี้เพื่อให้สามารถสื่อสารความคิดในการปฏิบัติผ่านผู้นำระดับต่างๆ ลงสู่มวลชนและนำพามวลชนคนงานเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิวัติ (Gramsci, 1971)

ในการนำแนวคิดเรื่องบทบาทปัญญาชนกับขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานมาใช้ในการศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานนั้น แม้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานมิได้มีเป้าหมายที่จะยกระดับหรือนำพาขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานไปสู่การปฏิวัติสังคมตามแนวทางทฤษฎีมาร์กซิสต์เหมือนพรรคปฏิวัติ แต่องค์กรพัฒนาเอกชนมีลักษณะเป็นองค์กรที่อยู่ภายนอกขบวนการแรงงานที่มีเป้าหมายสนับสนุนให้ขบวนการแรงงานมีความเข้มแข็งเพื่อให้สามารถต่อสู้ยกระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานให้ถูกนายทุนกดขี่น้อยลง เช่นเดียวกับที่คาร์ล มาร์กซ์ กล่าวถึงเป้าหมายเฉพาะหน้าของชาวคอมมิวนิสต์ในแถลงการณ์ของพรรคคอมมิวนิสต์

2. งานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานในประเทศไทยดังต่อไปนี้

องค์กรพัฒนาเอกชน (Non-governmental Organisation) ในงานวิจัยนี้หมายถึง องค์กรที่ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของภาครัฐแต่เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยภาคเอกชน โดยมีเป้าหมายเพื่อทำงานพัฒนาสังคมในด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งอาจมีการจัดตั้งเป็นนิติบุคคล โดยมีกฎหมายรองรับ ในรูปแบบของมูลนิธิหรือสมาคม หรืออาจเป็นองค์กรที่ไม่มีการจดทะเบียนจัดตั้งตามกฎหมายในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การรวมตัวกันเป็นเครือข่าย สมัชชา หรือกลุ่มต่างๆ

ในช่วงปลายทศวรรษ 2530 สถาบันทางวิชาการ เช่น มหาวิทยาลัยและองค์กรที่ทำงานด้านการวิจัยได้ให้ความสนใจในการศึกษาบทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนมากขึ้น สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ได้จัดทำรายงานวิจัยเรื่อง บทบาทองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ในการพัฒนาประเทศ โดยในงานวิจัยได้แบ่งบทบาทขององค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ออกเป็น 5 กลุ่ม คือ กลุ่มการพัฒนาชนบท กลุ่มแรงงาน กลุ่มจัดการสิ่งแวดล้อม กลุ่มการพัฒนาเด็กและเยาวชน กลุ่มสตรี และกลุ่มมูลนิธิของชาวจีนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงาน ศึกษาโดยโชคชัย สุทธาเวศ อดีตผู้นำสหภาพแรงงานในภาครัฐวิสาหกิจ ซึ่งต่อมาได้ผันตัวมาเป็นนักวิชาการ โชคชัยได้ทำการวิจัยเรื่อง “องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์เกี่ยวกับแรงงานในประเทศไทย: ภาพรวมและทางเลือก” โดยศึกษาเฉพาะองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาและการพัฒนาแรงงาน 20 องค์กร เพื่อศึกษาความเป็นมาในการก่อตั้ง ปรัชญาหรืออุดมการณ์ วัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย การจัดองค์กร แนวทางและวิธีการทำงาน แหล่งทุนและรายได้ ปัญหาและอุปสรรค โดยผู้วิจัยได้ศึกษาว่า องค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้สามารถดำเนินงานตามวัตถุประสงค์หรือไม่ เพราะเหตุใด รวมถึงมีการพึ่งตนเองด้านการเงินหรือไม่ ฯลฯ (โชคชัย สุทธาเวศ, 2539)

ต่อมาในปี 2541 กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม (ชื่อในขณะนั้น) ได้จัดทำทำเนียบองค์กรเอกชนด้านแรงงาน โดยมีรายชื่อและสถานที่ติดต่อขององค์กรที่ทาง

กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานเห็นว่ามีบทบาทเกี่ยวข้องกับแรงงาน ทั้งนี้ องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานถูกจัดอยู่ในประเภทขององค์กรด้านคุ้มครองแรงงาน (กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, 2541) และยังมีองค์กรประเภทอื่นๆ ได้แก่ องค์กรด้านแรงงานสัมพันธ์ องค์กรด้านความปลอดภัยในการทำงาน และหน่วยงานที่ได้รับอนุญาตจัดอบรมหลักสูตรเจ้าหน้าที่ความปลอดภัยในการทำงาน

หลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ได้รับทุนสนับสนุนจากองค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งแคนาดา (CIDA) เพื่อจัดทำโครงการศึกษาผลกระทบทางสังคมจากวิกฤตเศรษฐกิจ มีการจัดทำรายงานผลการศึกษา 5 เล่ม โดยเล่มที่ 4 เป็นการศึกษาเรื่องสามทศวรรษขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย ซึ่งมีการศึกษาโครงสร้างและการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยในส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานทำการศึกษาโดยสมเกียรติ จันทร์เรือง (2543, หน้า 35-47) ได้แบ่งพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานออกเป็น 3 ช่วงคือ

ช่วงที่ 1 ปี พ.ศ. 2527-2530 มีองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานจำนวนไม่มากที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน มูลนิธิเพื่อนหญิง (ในขณะนั้นใช้ชื่อว่ากลุ่มเพื่อนหญิง) ศูนย์เยาวชนพลัดถิ่น คณะกรรมการยุติธรรมและสันติ งานที่องค์กรพัฒนาเอกชนทำ แบ่งเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

(1) งานการช่วยเหลือและบริการด้านกฎหมาย กิจกรรมที่ทำได้แก่ การฟ้องคดีให้กับคนงานที่ไม่ได้รับความยุติธรรม การรับเรื่องราวร้องทุกข์ของคนงานที่ไม่ได้รับความยุติธรรม สนับสนุนให้คนงานมีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่างๆ เช่น สหภาพแรงงาน กลุ่มกองทุนสุขภาพ กลุ่มพัฒนาด้านแรงงานสัมพันธ์ เป็นต้น

(2) งานด้านการศึกษาและอบรม กิจกรรมที่ทำได้แก่ การให้ความรู้ด้านสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน การเจรจาต่อรองกับนายจ้าง

(3) งานด้านข้อมูลและวิจัย กิจกรรมที่ทำได้แก่ การให้ข้อมูลข่าวสารแก่คนงานในการเรียกร้องสิทธิของคนงาน

ช่วงที่ 2 ปี พ.ศ. 2531-2535 การทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนมีการประสานงานกันมากขึ้น เพื่อรณรงค์ร่วมกับองค์กรแรงงานในกลุ่มย่านอ้อมน้อย อ้อมใหญ่ พระประแดงและรังสิต ในการแก้ไขปัญหาแรงงาน ปัญหาการใช้สัญญาจ้างชั่วคราว การผลักดันให้รัฐบาลออกกฎหมายประกันสังคม โดยร่วมมือกับสหภาพแรงงานในการทำข้อมูลข่าวสาร จัดการศึกษาให้คนงานและประสานงานกับเครือข่าย นักวิชาการ นักศึกษา สื่อมวลชน แต่การทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานต้องหยุดชะงักลงหลังจากเกิดการรัฐประหารในปี 2534 ซึ่งมีการยุบเลิกสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจ ออกประกาศ รสช. ฉบับที่ 54 เพื่อควบคุมการเคลื่อนไหวของแรงงานภาคเอกชน ต่อมาเมื่อมีการเคลื่อนไหวของประชาชนในเดือนพฤษภาคม 2535

ซึ่งสามารถโค่นล้มรัฐบาลที่ได้รับการสนับสนุนจากคณะรัฐประหาร องค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานจึงสามารถกลับมาทำงานสนับสนุนแรงงานจนมีการออกกฎหมายให้แรงงานหญิงลาคลอดได้ 90 วัน โดยได้รับค่าจ้างเต็ม

ช่วงที่ 3 หลังปี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมาจนถึงปี พ.ศ. 2540 มีการทำงานร่วมกันมากขึ้น โดยจัดประชุมร่วมกันเดือนละ 1 ครั้ง จัดตั้งเป็นเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงาน ประกอบด้วย มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน มูลนิธิเพื่อนหญิง กลุ่มเยาวชนคนงาน (YCW) มูลนิธิเพื่อเยาวชนชนบท ศูนย์กรรมกรก่อสร้าง คณะกรรมการยุติธรรมและสันติ สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน ศูนย์ช่วยเหลือแรงงานอพยพหญิง ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างองค์กรแรงงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ และหน่วยงานรัฐ มีผลงานที่สำคัญคือการรณรงค์เรียกร้องค่าชดเชยให้คนงานและครอบครัวที่เสียชีวิตและบาดเจ็บจากกรณีไฟไหม้โรงงานเคเดอร์ในปี 2536 การรณรงค์เรื่องสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงานในปี 2537

สมเกียรติ เรืองจันทร์ (2543) ได้ศึกษากรณีตัวอย่างองค์กรพัฒนาเอกชน 3 องค์กรที่มีการทำงานกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นแรงงานคือ มูลนิธิเพื่อนหญิง มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน และมูลนิธิเพื่อเยาวชนชนบท แต่เป็นการศึกษาข้อมูลทั่วไปโดยสังเขป ได้แก่ ประวัติความเป็นมา กลุ่มเป้าหมาย กิจกรรมที่ทำ โครงสร้างการดำเนินงาน แหล่งทุนและรายได้ ปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน เป็นต้น

ต่อมาเมื่อการจัดทำทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชนทั่วประเทศโดยคณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (อนุสรณ์ ไชยพาน, 2546) ได้มีการจัดทำดรรชนีองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นกลุ่มต่างๆ ตามภารกิจขององค์กร ได้แก่ การศึกษา เกษตรกรรม คนพิการ ชุมชนแออัด เด็ก ฯลฯ สำหรับดรรชนีองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงาน ได้มีการแบ่งออกเป็นภาคต่างๆ ประกอบด้วย

1) กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ได้แก่ กลุ่มเยาวชนคนงาน เครือข่ายพัฒนาแรงงานนอกระบบและศูนย์ศึกษาและพัฒนาผู้รับงานไปทำที่บ้าน เครือข่ายแรงงานเด็กในเอเชีย โครงการเพื่อชีวิตใหม่ ศูนย์ช่วยเหลือแรงงานอพยพหญิง โครงการรณรงค์เพื่อแรงงานไทย มูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย มูลนิธิเพื่อแรงงานหญิง คณะกรรมการแรงงานหญิงแห่งเอเชีย มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน ศูนย์บริการข้อมูลและฝึกอบรมแรงงานหญิง ศูนย์อเมริกันเพื่อแรงงานนานาชาติ
2) ภาคเหนือ ได้แก่ โครงการเครือข่ายเพื่อผู้หญิง แรงงานข้ามชาติไทย-ญี่ปุ่น โครงการส่งเสริมศักยภาพผู้หญิงแรงงานข้ามชาติ โครงการสุขภาพแรงงานอพยพ
3) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ โครงการโรงเรียนโรงงาน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก

งานศึกษาเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานที่ปรากฏล่าสุด ได้แก่ การศึกษาบทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานในการผลักดันให้เกิดพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 โดยทรงศักดิ์ บุญกวีนภานนท์ (2564)

โดยสรุปแล้วจะพบว่า การศึกษาเรื่องบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานในอดีตเป็นการศึกษาภาพรวมอย่างกว้างๆ โดยสังเขป และการศึกษาเฉพาะเรื่องในบทบาทต่อการเคลื่อนไหวบางประเด็น ได้แก่ การผลักดันให้เกิดพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ต้องการหาคำตอบว่าองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานมีบทบาทอย่างไรต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในประเทศไทย ในระหว่างทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน โดยการศึกษาภาพรวมการทำกิจกรรมด้านแรงงานขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานในระหว่างทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน และการทำกรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทสำคัญต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในช่วงเวลาดังกล่าว ภายใต้แนวคิดทฤษฎีที่สำคัญ 2 แนวคิดคือ แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) โดยพิจารณาว่าองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานเป็นขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่ที่เกิดขึ้นหลังการล่มสลายของขบวนการเคลื่อนไหวที่มีอุดมการณ์แบบเดิม (Classical Social Movement) และมีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับความเป็นขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่ และแนวคิดบทบาทของปัญญาชนต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานของสำนักมาร์กซิสต์ โดยพิจารณาว่า องค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานบางองค์กรได้แสดงบทบาทในฐานะที่เป็น “มันสมอง” หรือปัญญาชนนอกขบวนการแรงงานในการสนับสนุนให้ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานมีความเข้มแข็งขึ้นเช่นเดียวกับที่เลนินผู้นำการปฏิวัติของรัสเซียในปี ค.ศ. 1917 ได้กล่าวถึงบทบาทของพรรคปฏิวัติต่อการสร้างจิตสำนึกการปฏิวัติให้แก่แรงงาน (Lenin, 1978) และองค์กรพัฒนาเอกชนบางแห่งที่ทำหน้าที่ในการสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน มีผู้ปฏิบัติงานหลักที่เติบโตขึ้นมาจากชนชั้นแรงงานกลายเป็นปัญญาชนอินทรียภาพ (Organic intellectual) ตามคำอธิบายของอันโตนิโอ กรัมชี่ นักปฏิวัติชาวอิตาเลียน (Gramsci, 1971)

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมุ่งเน้นการทำความเข้าใจต่อบทบาทและกิจกรรมที่องค์กรพัฒนาเอกชนกระทำต่อคนงานและขบวนการเคลื่อนไหวทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และองค์กร โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1. การศึกษาเอกสารและข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสารและข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่จัดทำโดยองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงาน เช่น *จดหมายข่าวแรงงานปริทัศน์*ฉบับสิ่งพิมพ์และฉบับออนไลน์ พ.ศ. 2530-2565 จัดทำโดยมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน จดหมายข่าววอยซ์เลเบอร์ออนไลน์ พ.ศ. 2552-ปัจจุบัน จัดทำโดยมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย เป็นต้น และเอกสารงานวิจัยของนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานราชการ
2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ปฏิบัติงานและผู้บริหารขององค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรแรงงาน จำนวน 7 คน โดยคัดเลือกจากผู้ที่เคยมีบทบาทสำคัญในอดีตและ/หรือยังคงมีบทบาทอยู่ในปัจจุบันจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นกรณีศึกษา 4 องค์กรคือ สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน มูลนิธิเพื่อนหญิง มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน มูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย ช่วงเวลาของการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์คือ ระหว่างวันที่ 22 มกราคม-วันที่ 8 มิถุนายน 2568

3. การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และไม่มีส่วนร่วม จากประสบการณ์ตรงของผู้วิจัยที่เคยเป็นผู้จัดการของมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน ในระหว่างปี พ.ศ. 2530-2534 และเป็นคณะกรรมการบริหารขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานสองแห่งมาร่วมสองทศวรรษจนถึงปัจจุบัน ทำให้เป็นผู้จัดกิจกรรมและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นโดยองค์การพัฒนาเอกชนและองค์กรของแรงงาน

ผลการวิจัย

จากการศึกษามีผลการวิจัยดังนี้

1. ภาพรวมกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงาน จากทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน

ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 จนถึงปัจจุบัน องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานมีการทำกิจกรรมใน 4 ลักษณะคือ 1) การจัดตั้งคนงาน 2) การรณรงค์ผลักดันนโยบายแรงงาน 3) การจัดตั้งเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงาน และ 4) การทำงานวิชาการและการสื่อสารด้านแรงงาน

ในด้านการจัดตั้งคนงานโดยองค์กรพัฒนาเอกชนในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ต่อเนื่องมาถึงต้นทศวรรษ 2530 เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการโดยสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนและกลุ่มเพื่อนหญิง ทั้งสององค์กรเลือกพื้นที่การทำงานในเขตอุตสาหกรรมย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ซึ่งเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกันของจังหวัดสมุทรสาครและนครปฐม ในพื้นที่ดังกล่าว พบว่า มีประวัติการต่อสู้ของคนงานที่เข้มข้น หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 โดยคนงานในย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับขบวนการนักศึกษา และได้รับการสนับสนุนจากนักศึกษาอย่างแข็งขัน ในช่วงที่คนงานมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิและสวัสดิการของแรงงานโดยที่หลังเกิดรัฐประหารนองเลือด 6 ตุลาคม 2519 ผู้นำคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่บางคนได้เข้าร่วมการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในพื้นที่ชนบท เงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนและกลุ่มเพื่อนหญิง เลือกพื้นที่อ้อมน้อย-อ้อมใหญ่เป็นที่ตั้งของศูนย์การศึกษาและวัฒนธรรมของคนงาน เพื่อทำงานจัดตั้งแรงงาน คือการที่ผู้นำแรงงานในพื้นที่มีความขัดแย้งทางความคิดกันน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับผู้นำแรงงานในพื้นที่อื่นๆ หรือผู้นำองค์กรสหภาพแรงงานในระดับชาติ ทั้งนี้ เนื่องจากผู้นำแรงงานในพื้นที่อ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ มิได้มีปัญหาการแย่งชิงการเป็นผู้นำในองค์กรระดับสหพันธ์แรงงาน หรือสภาองค์กรลูกจ้าง

ในช่วงทศวรรษ 2530 เป็นเวลาที่ขบวนการแรงงานยังค่อนข้างมีความเข้มแข็ง แม้ว่าองค์กรในระดับชาติ จะเริ่มมีความแตกแยกแต่ก็มีการประสานงานกันของสหภาพแรงงานที่รวมตัวกันในรูปแบบต่างๆ เพื่อทำหน้าที่ในการนำขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานร่วมกับสภาองค์กรลูกจ้าง เนื่องจากเห็นว่า สภาองค์กรลูกจ้างมีบทบาทในการเคลื่อนไหวน้อยลง โดยเริ่มต้นจากการก่อตัวของกลุ่มสหภาพแรงงาน 7 กลุ่ม ในปี 2523 ประกอบด้วย 1) กลุ่มสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ 2) กลุ่มสหภาพแรงงานสิ่งทอแห่งประเทศไทย

3) กลุ่มสหภาพแรงงานย่านรังสิตและใกล้เคียง 4) กลุ่มสหภาพแรงงานสมุทรปราการและธนบุรี 5) กลุ่มสหภาพแรงงานกิจการอาหารและเครื่องดื่ม 6) กลุ่มแรงงานกิจการโรงแรม และ 7) สหภาพแรงงานธนาคารกรุงเทพฯ (บัณฑิตย์ ธรรมตรีรัตน์, 2532)

ต่อมากลุ่มสหภาพแรงงาน 7 กลุ่ม ได้กลายมาเป็นกลุ่มประสานงานสหภาพแรงงาน 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มสหภาพแรงงานย่านรังสิตและใกล้เคียง 2) กลุ่มสหภาพแรงงานย่านพระประแดงสมุทรปราการและใกล้เคียง 3) กลุ่มสหภาพแรงงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ และ 4) กลุ่มสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2532) มีบทบาทการรณรงค์เคลื่อนไหวผลักดันนโยบายแรงงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและสภาองค์กรลูกจ้างซึ่งมีอยู่ 4 องค์กรในขณะนั้น คือสภาแรงงานแห่งประเทศไทย แรงงานแห่งประเทศไทย แรงงานเสรีแห่งชาติ และสมาพันธ์แรงงานแห่งประเทศไทย

ในด้านการรณรงค์ผลักดันนโยบายแรงงาน องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานนอกจากสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนและกลุ่มเพื่อนหญิงแล้ว ยังมีมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน และกลุ่มเยาวชนคนงาน ที่มาร่วมทำงานเคลื่อนไหวผลักดันนโยบายแรงงาน โดยมีเรื่องที่ถือว่าประสบความสำเร็จคือ การผลักดันให้เกิดพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 ซึ่งนอกจากจะเป็นการเคลื่อนไหวร่วมกันขององค์กรสหภาพแรงงานและองค์กรพัฒนาเอกชนแล้ว ยังมีสถาบันทางการศึกษา ได้แก่ บางหน่วยงานของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมสนับสนุน และยังมีองค์กรนักศึกษาคือสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย และองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ ที่มิได้ทำงานกับคนงานมาเข้าร่วมด้วย

การร่วมกันรณรงค์ผลักดันนโยบายแรงงานระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับองค์กรของแรงงานอีกเรื่องหนึ่ง ที่ถือว่าประสบความสำเร็จในทศวรรษ 2530 คือ การรณรงค์สิทธิลาคลอด 90 วัน ของลูกจ้างหญิงโดยได้รับค่าจ้างเต็มทั้ง 90 วัน (สุภาวดี เพชรรัตน์, 2558, หน้า 44-48) นอกจากนี้ ยังมีการรณรงค์เรื่องสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน ซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จในด้านการทำให้ขบวนการแรงงานและรัฐบาลมีความตระหนักในประเด็นสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงานของลูกจ้าง จากที่แต่เดิมขบวนการแรงงานให้ความสนใจไปที่เรื่องค่าจ้างและสวัสดิการแรงงานเท่านั้น แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จในด้านเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดสถาบันสุขภาพและความปลอดภัยของผู้ใช้แรงงาน ที่มีตัวแทนของลูกจ้างเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารงาน

นอกจากนี้องค์กรพัฒนาเอกชนยังมีบทบาทผลักดันนโยบายแรงงาน ผ่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 2 ครั้ง คือครั้งแรกในปี 2531 มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน ร่วมกับสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน กลุ่มเพื่อนหญิง และกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดสัมมนาเรื่อง “บทบาท สสส. กับ การแก้ปัญหาของผู้ใช้แรงงาน” โดยมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มีบทบาทสำคัญหลายคนมาร่วมเวที ต่อมาในปี 2536 คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) ภาค กทม. ได้จัดสัมมนาเรื่อง “บทบาทของ สสส. กับปัญหาและนโยบายเร่งด่วนทางสังคม” ณ ห้องประชุมรัฐสภา (แห่งเดิม) เป็นการจัดสัมมนาร่วมกันขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านต่างๆ ในสังคมไทย โดยมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เกี่ยวข้องมารับฟังปัญหา

ซึ่งในส่วนของปัญหานโยบายเร่งด่วนด้านแรงงานนำเสนอโดยผู้แทนของสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนและมูลนิธิเพื่อนหญิง (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2531)

ในด้านการจัดตั้งเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงาน เกิดจากการที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานมีการทำงานร่วมกันในด้านการจัดตั้งแรงงานและการผลักดันนโยบายแรงงานร่วมกันหลายครั้ง นำมาสู่การจัดตั้งเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานเพื่อยกระดับการทำงานร่วมกันในการสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน ในปี 2533 องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานประเภทต่างๆ มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงาน (จะเด็จ เชาวน์วิไล, 2540) ดังนี้

1) สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) ทำงานด้านสิทธิและกฎหมาย
2) มูลนิธิเพื่อนหญิง ทำงานด้านสิทธิแรงงานหญิง และการยกระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานหญิง
3) มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน ทำงานด้านข้อมูล และการจัดการศึกษาด้านสิทธิและขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน
4) กลุ่มเยาวชนคนงาน (YCW) ทำงานให้การศึกษาเยาวชน มีสำนักงาน 2 แห่งอยู่ที่อำเภอรังสิต จังหวัดปทุมธานี และอำเภอพระโขนง กรุงเทพฯ
5) มูลนิธิเยาวชนพลัดถิ่นบางบอน ทำงานด้านสิทธิกับแรงงานเด็ก
6) ศูนย์กรรมกรก่อสร้าง ทำงานด้านสิทธิและการรวมกลุ่มของคนงานก่อสร้าง
7) คณะกรรมการยุติธรรมและสันติ ทำงานด้านสิทธิแรงงานนอกระบบ
8) โครงการเพื่อชีวิตใหม่ ศูนย์ช่วยเหลือแรงงานอพยพหญิง ทำงานช่วยเหลือแรงงานหญิง จากภาคชนบทที่ต้องการเข้ามาทำงานในเขตเมือง หรือไปต่างประเทศ

ในด้านการทำงานวิชาการและการสื่อสารด้านแรงงาน องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทโดดเด่นในกิจกรรมเหล่านี้คือ มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน และมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย โดยผู้ปฏิบัติงานของมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน ในรุ่นแรกเป็นผู้บุกเบิกงานวิจัยด้านแรงงาน ซึ่งเป็นรายงานการสำรวจข้อมูลสภาพการจ้าง และประวัติการต่อสู้ของแรงงานในอุตสาหกรรมการผลิต กิจการขนส่งของเอกชน และกิจการของภาครัฐวิสาหกิจ โดยมีผลงานชุดแรกในระหว่าง พ.ศ. 2528-2531 จำนวน 5 เรื่อง เป็นผลงานวิจัยที่ทำภายใต้โครงการ “ศูนย์ข้อมูลสำหรับผู้ใช้แรงงาน” มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน ซึ่งมีกรรมการท่านหนึ่งในชุดก่อตั้งมูลนิธิอารมณ์ฯ เป็นผู้ริเริ่มโดยการสนับสนุนด้านงบประมาณจากมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท งานด้านวิชาการของมูลนิธิอารมณ์ฯ ยังประกอบด้วยกิจกรรมด้านการจัดเวทีสัมมนาเพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยของมูลนิธิฯ และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนวิเคราะห์สถานการณ์ด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมที่มีผลกระทบต่อคนงาน โดยมีวิทยากรที่เป็นนักวิชาการจากมหาวิทยาลัย ผู้ปฏิบัติงานขององค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำสหภาพแรงงาน นอกจากนี้มีการจัดอบรมหลักสูตรแรงงานที่สำคัญคือ หลักสูตรประวัติศาสตร์ขบวนการแรงงานไทย ในยุคที่มูลนิธิอารมณ์ฯ มีผู้ปฏิบัติงานหลายคนซึ่งเป็นบัณฑิตและมหาบัณฑิตจากมหาวิทยาลัย ส่วนในระยะหลังก่อนที่มูลนิธิอารมณ์ฯ จะไม่สามารถดำเนินการต่อ เนื่องจากปัญหาขาดเงินทุนในการทำงาน มูลนิธิอารมณ์ฯ ได้จัดทำหลักสูตรการพัฒนาผู้นำแรงงานเพื่อคุณภาพชีวิตและสังคมเป็นหลักสูตรสุดท้าย

ในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้นำแรงงานระดับต่างๆ จะพบว่าเนื้อหาที่องค์กรพัฒนาเอกชนนำมาจัด ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของการจัดเวทีสัมมนาและเสวนา หรือการจัดอบรมในหลักสูตรต่างๆ จะเป็นเนื้อหาที่มุ่งเน้นให้ผู้นำแรงงานมีความสามารถในการวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงปัญหาแรงงานกับปัญหาสังคมไทยในระดับโครงสร้าง หรือเป็นการพัฒนาจิตสำนึกของแรงงานให้มีสำนึกความเป็นชนชั้นแรงงานแตกต่างจากหลักสูตรขององค์กรแรงงานที่จัดกันเอง หรือจัดโดยหน่วยงานของรัฐ ซึ่งมักจะเป็นการเสริมทักษะในเรื่องของการทำงาน บริหารสภาพแรงงาน ให้ความรู้เรื่องกฎหมายแรงงาน แตกต่างจากเนื้อหาการจัดการศึกษาขององค์กรพัฒนาเอกชนที่จัดให้ผู้นำแรงงาน ซึ่งพยายามที่จะทำให้การเคลื่อนไหวต่อสู้ของแรงงานมีทิศทางที่นำไปสู่ความเป็นขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานที่เชื่อมโยงกับประเด็นปัญหาและความเคลื่อนไหวของขบวนการภาคประชาสังคมอื่นๆ ซึ่งก็คือการมีเป้าหมายไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมในภาพรวมไม่เฉพาะแต่การแก้ปัญหาแรงงานเพียงกลุ่มเดียว

สำหรับกิจกรรมด้านการสื่อสารที่สำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชน มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน มีการจัดทำจดหมายข่าว*แรงงานปริทัศน์*ในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ซึ่งในระยะแรกจัดทำเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ ต่อมาจึงจัดทำในรูปแบบออนไลน์ โดยในระยะเวลาประมาณ 20 ปีแรกที่มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน มีผู้ปฏิบัติงานเต็มเวลา สามารถผลิตจดหมายข่าว*แรงงานปริทัศน์*ได้อย่างสม่ำเสมอทุกเดือน อย่างไรก็ตาม *แรงงานปริทัศน์*เป็นสื่อที่เข้าถึงได้เฉพาะผู้นำแรงงานที่มีความสนใจติดตามข่าวสารด้านแรงงานหรือมีความใฝ่รู้ในการศึกษาเท่านั้น แต่ยังไม่สามารถเข้าถึงผู้นำแรงงานโดยส่วนใหญ่ได้ เนื่องจากเนื้อหาและรูปแบบการจัดทำมีลักษณะเป็นวิชาการสูง แต่เป็นประโยชน์อย่างมากกับนักศึกษาและนักวิชาการที่สนใจค้นคว้าเรื่องแรงงาน เนื่องจากเป็นแหล่งข่าวเพียงแห่งเดียวในขณะนั้นที่สื่อสารสถานการณ์ความเคลื่อนไหวของคนงานและสภาพแรงงานอย่างสม่ำเสมอทุกเดือน

ต่อมาในช่วงกลางทศวรรษ 2540 จนถึงปัจจุบัน หลังจากที่มูลนิธิอารมณ์ฯ มีบทบาทลดลงเนื่องจากการขาดงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมด้านวิชาการและการสื่อสารด้านแรงงาน ได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนอีกแห่งหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญเพิ่มขึ้นในการทำงานวิชาการและการสื่อสารด้านแรงงานคือ มูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย ซึ่งมีผู้ปฏิบัติงานทั้งหมดมาจากอดีตผู้นำแรงงานที่ถูกเลิกจ้างต่างจากมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน ที่ผู้ปฏิบัติงานส่วนใหญ่เป็นบัณฑิตและมหาบัณฑิตจากมหาวิทยาลัย ดังนั้นมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย จึงมิได้ผลิตงานวิจัยเหมือนมูลนิธิอารมณ์ฯ แต่ผู้ปฏิบัติงานมีความสามารถในการผลิตสื่อด้านแรงงาน และการที่ต้องเป็นผู้บรรยายข้อมูลประวัติศาสตร์แรงงานให้ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศ จึงทำให้ผู้จัดการพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยคนปัจจุบัน ต้องศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์แรงงานและความเคลื่อนไหวของขบวนการแรงงาน งานด้านวิชาการของมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยมีความโดดเด่นในเรื่องของการจัดอบรม ให้ความรู้แก่ผู้นำแรงงานในระดับต่างๆ ได้แก่ หลักสูตรการพัฒนาสื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนขบวนการแรงงาน ในระหว่างปี 2553-2554 หลักสูตรการพัฒนาศักยภาพแกนนำเพื่อการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม ในปี 2561 และหลักสูตรพัฒนาผู้นำ 5 หมวด ในระหว่างปลายปี 2565-2566

ในปี 2562 มูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย มีความพยายามผลักดันให้เกิดการจัดตั้งสถาบันแรงงานกลาง โดยมีภารกิจในการวางหลักสูตรและวิธีการศึกษาให้กับผู้นำแรงงานระดับต่างๆ ทำงานข้อมูลและงานวิจัย ทำข้อเสนอและขับเคลื่อนนโยบายแรงงาน ทั้งในระดับสถานประกอบการ และระดับชาติ ความพยายามในการจัดตั้งสถาบันแรงงานกลางของมูลนิธิพิพิธภัณฑ์ฯ ยังคงดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน งานด้านการสื่อสารแรงงานถือเป็นกิจกรรมที่โดดเด่นที่สุดของมูลนิธิพิพิธภัณฑ์ฯ โดยมีผู้ปฏิบัติงานของมูลนิธิพิพิธภัณฑ์ฯ ซึ่งเป็นอดีตผู้นำแรงงานที่ไม่ได้มีพื้นฐานความรู้เรื่องการทำงานด้านสื่อ ได้ฝึกฝนทักษะในการทำงานทั้งการเขียนข่าวและบทความและประสานงานกับผู้ปฏิบัติงานของสื่อกระแสหลักที่ทำงานด้านข่าวแรงงาน จนกระทั่งสามารถจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับผู้นำสหภาพแรงงานที่เป็นภาคีเครือข่ายของคณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทยเพื่อสร้างนักสื่อสารแรงงานได้ในระหว่างเดือนมิถุนายน 2553 ถึงเดือนธันวาคม 2554 โดยในระหว่างที่มีการจัดอบรมในหลักสูตรการพัฒนาสื่อสนับสนุนขบวนการแรงงาน มูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย ยังได้มีการจัดทำสื่อแรงงานของตนเองขึ้น คือเว็บไซต์ www.voicelabour.org และต่อมาได้จัดทำหนังสือพิมพ์*วอยซ์เลเบอร์* ในเดือนธันวาคม 2553 ซึ่งเป็นฉบับสิ่งพิมพ์ควบคู่กับฉบับออนไลน์ วอยซ์เลเบอร์ยังคงจัดทำมาจนถึงปัจจุบันในรูปแบบออนไลน์

ในช่วงของการเกิดการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรน่า 2019 หรือโรคไข้หวัดโควิด-19 ในปี 2563 ซึ่งเป็นระยะเวลาของการระบาดครั้งแรก แรงงานทั้งในระบบและนอกระบบได้รับผลกระทบอย่างมาก องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานต้องยุติกิจกรรมทุกชนิดที่ต้องทำกับคนงานหมู่มาก และปรับเปลี่ยนมาสู่การทำกิจกรรมในรูปแบบออนไลน์ สำหรับมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย ต้องปิดกิจกรรมในส่วนของการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ตามคำสั่งของรัฐบาล แต่ก็ได้แสดงบทบาทเป็นแกนนำจัดตั้ง “ภาคีสังคมแรงงาน สู้วิกฤตโควิด-19” ภายใต้การสนับสนุนของมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES) กิจกรรมเด่นของ “ภาคีสังคมแรงงาน สู้วิกฤตโควิด-19” ที่มีมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยเป็นแกนนำ คือการจัดเสวนาออนไลน์ทุกวันศุกร์ ระหว่างเวลา 10.30-11.30 น. รวม 6 ครั้งในระหว่างเดือนเมษายนถึงมิถุนายน 2563 เป็นการสร้างเวทีให้แรงงานได้มีโอกาสนำเสนอปัญหาและข้อเสนอเชิงนโยบายจากจุดยืนของแรงงานที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากวิกฤตโควิด-19 ถือเป็นการทำงานสื่อสารด้านแรงงานที่สำคัญอีกรูปแบบหนึ่ง

2. กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทสำคัญต่อการสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน

ในช่วงทศวรรษ 2520 จนถึงปัจจุบัน องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นลูกจ้างในสถานประกอบการหรือที่เรียกว่า “แรงงานในระบบ” มีอยู่จำนวนไม่มากที่มีบทบาทโดดเด่นในการสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน ซึ่งแต่ละองค์กรมีบทบาทโดดเด่นในช่วงเวลาและกิจกรรมที่แตกต่างกันคือ

ในช่วงปลายทศวรรษ 2520 จนถึงกลางทศวรรษ 2530 สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน และกลุ่มเพื่อนหญิง เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทสำคัญในการทำงานจัดตั้งแรงงานในพื้นที่อุตสาหกรรมย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ และมีบทบาทอย่างมากในการประสานงานกับองค์กรนำของสหภาพแรงงาน เพื่อ

ทำงานรณรงค์ ผลักดันนโยบายด้านแรงงาน โดยมีมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงันซึ่งเริ่มมีบทบาทในทศวรรษ 2530 ร่วมด้วย

มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน ไม่ได้ทำงานด้านการจัดตั้งแรงงาน แต่มีบทบาทอย่างมากในการสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน เพื่อผลักดันนโยบายแรงงาน ร่วมกับสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนและกลุ่มเพื่อนหญิง มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน มีความโดดเด่นในการเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่บุกเบิกการทำงานวิจัยด้านแรงงาน และการทำสื่อ ที่นำเสนอข่าวสารและบทบาทด้านแรงงาน ในยุคที่ยังไม่มีสื่อออนไลน์ โดยที่ในอดีตเคยมีองค์กรนำของสหภาพแรงงาน ได้แก่ สภาองค์การลูกจ้างสภาแรงงานแห่งประเทศไทย ที่เคยทำนิตยสารด้านแรงงานคือ “**ข่าวคนงาน**” และมีสหภาพแรงงานขนาดใหญ่บางแห่งในภาครัฐวิสาหกิจเท่านั้นที่มีการจัดทำวารสารรายเดือน เช่น *วารสารถังสูง* ของสหภาพแรงงานการประปานครหลวง เป็นต้น

ต่อมามูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่เกิดขึ้นภายหลังมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน เริ่มมีบทบาทในช่วงกลางทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา โดยการสื่อสารประวัติศาสตร์การต่อสู้ของแรงงานไทยในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์แรงงาน และการสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานด้วยการจัดทำข้อมูลและการผลิตสื่อ เพื่อสนับสนุนการรณรงค์ผลักดันนโยบายแรงงาน ซึ่งมีทั้งที่ผลิตขึ้นเอง คือจดหมายข่าว *วอยซ์เลเบอร์* และจัดทำวีดิทัศน์ประวัติศาสตร์ของสหภาพแรงงานหลายแห่ง มีการจัดอบรมหลักสูตรต่างๆ ให้แก่ผู้นำสหภาพแรงงาน เพื่อให้มีความรู้เท่าทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ในโลกปัจจุบัน และการพัฒนาจิตสำนึกของความเป็นชนชั้นแรงงานเพื่อให้แรงงานสามารถรวมตัวกันสร้างอำนาจการต่อรองอย่างมีพลังภายใต้บริบททางการเมือง และการพัฒนาเศรษฐกิจของสังคมไทยที่ยังคงมีปัญหา ความเหลื่อมล้ำเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

ตั้งแต่ทศวรรษ 2550 จนถึงปัจจุบัน องค์กรพัฒนาเอกชนที่เคยมีบทบาทโดดเด่นในการทำงานสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน ไม่ว่าจะเป็นสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน มูลนิธิเพื่อนหญิง และมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน เริ่มมีบทบาทน้อยลงอันเนื่องมาจากปัญหาการขาดงบประมาณในการทำงานด้านแรงงาน มูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยที่มีบทบาทขึ้นมาภายหลัง ได้ทำหน้าที่ทดแทนงานบางส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชนก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะในเรื่องของการจัดอบรมหลักสูตรด้านแรงงาน สนับสนุนการรณรงค์ผลักดันนโยบายแรงงานขององค์กรแรงงาน และการจัดทำสื่อเผยแพร่ข่าวสารด้านแรงงานซึ่งเป็นกิจกรรมที่มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงันเคยมีบทบาทสำคัญมาก่อน

จากการศึกษาความเป็นมาขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทโดดเด่นด้านแรงงานทั้ง 4 องค์กร พบประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) เดิมชื่อว่า สหภาพสิทธิเสรีภาพของประชาชน เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกิดขึ้นในช่วงปลายปี 2516 โดยได้รับอิทธิพลจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 โดยคณะกรรมการชุดก่อตั้งส่วนใหญ่ เป็นนักวิชาการมหาวิทยาลัยที่มีความคิดก้าวหน้า มีเป้าหมายชัดเจนในการทำงานส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของประชาชนทุกกลุ่ม ต่อมาได้จดทะเบียนจัดตั้งเป็นสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน มี

วัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการทำงานส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย การทำงานด้านแรงงานของ สสส. เป็นส่วนหนึ่งของวัตถุประสงค์ในการส่งเสริม และต่อต้านการละเมิดสิทธิและเสรีภาพของแรงงาน โดยเฉพาะแรงงานภาคเอกชนในพื้นที่อ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ซึ่งเป็นประชาชนกลุ่มด้อยโอกาสของสังคมไทยในยุคทศวรรษ 2520-2530

มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน ก่อตั้งขึ้นเพื่อเป็นการรำลึกถึงอารมณ์ พงศ์พงัน ผู้นำแรงงานที่มีบทบาทสำคัญในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จนถึงก่อนการจับกุมคุมขังหลังรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 โดยอารมณ์ พงศ์พงัน มีลักษณะของการเป็น “ปัญญาชนของชนชั้นแรงงาน” ซึ่งใกล้เคียงกับที่อันโตนิโอ กรัมชี่ นักปฏิวัติชาวอิตาลีเรียกว่า ปัญญาชนอินทรียภาพ (Organic Intellectual) คณะกรรมการชุดก่อตั้งมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน ในปี 2526 ส่วนใหญ่เป็นผู้นำแรงงาน แต่มีนักวิชาการจากมหาวิทยาลัย และผู้นำแรงงานที่มีความเป็นนักวิชาการโดยเฉพาะนายสำรวย มงคลพร มาร่วมเป็นกรรมการด้วย เป้าหมายของการก่อตั้งมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน มีความชัดเจนในเรื่องความต้องการจัดตั้งสถาบันทางวิชาการให้แก่แรงงาน แต่มิได้มีเป้าหมายในการทำงานจัดตั้งแรงงานโดยตรง

กลุ่มเพื่อนหญิงซึ่งต่อมาคือ มูลนิธิเพื่อนหญิง เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสิทธิสตรี ก่อตั้งขึ้นในปี 2523 ซึ่งในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้มีบรรยากาศของความตื่นตัวในเรื่องสิทธิสตรี ซึ่งนำโดยนักศึกษาหญิงที่ทำงานในกลุ่มกิจกรรมด้านผู้หญิงในมหาวิทยาลัยต่างๆ โดยได้รับอิทธิพลด้านแนวคิดสังคมนิยม แต่ยังไม่มีองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสิทธิสตรีโดยตรงเกิดขึ้นในเวลานั้น เมื่อเกิดรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทุกกลุ่มต้องหยุดชะงักลง เมื่อบรรยากาศทางการเมืองคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นจึงมีการก่อตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนขึ้นจำนวนมากรวมทั้งกลุ่มเพื่อนหญิงซึ่งทำกิจกรรมการเคลื่อนไหวด้านสิทธิสตรี

มูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยก่อตั้งในปี 2536 เมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรพัฒนาเอกชน 3 แห่งที่กล่าวมาข้างต้นพบว่า ในการก่อตั้งมูลนิธิฯ ไม่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากกระแสความเติบโตของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ในยุค 3 ปีหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 แต่มาจากการผลักดันของศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา ซึ่งสนใจเรื่องการทำพิพิธภัณฑ์ และต่อมาได้มาทำงานในมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES) ซึ่งเป็นมูลนิธิจากประเทศเยอรมนีที่ให้ความสนับสนุนการทำกิจกรรมและการรณรงค์เคลื่อนไหวของสภาพแรงงานในประเทศไทยตั้งแต่กลางทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา

สำหรับผู้ปฏิบัติงานหลักด้านแรงงานขององค์กรพัฒนาเอกชน 3 แห่งที่มีบทบาทต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในช่วงปลายทศวรรษ 2520 จนถึงกลางทศวรรษ 2530 ได้แก่ สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) กลุ่มเพื่อนหญิง และมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน มีคุณสมบัติที่เหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือเป็นนักศึกษาหรือบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย

ในช่วงกลางทศวรรษ 2520 สสส.เริ่มบุกเบิกงานด้านแรงงานอย่างจริงจังโดยตั้ง “ศูนย์การศึกษาและวัฒนธรรมคนงานอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่” ที่จังหวัดสมุทรสาคร เจ้าหน้าที่ของ สสส.ที่ทำงานให้ศูนย์ฯ ในระยะแรก

ได้แก่ ทรงศักดิ์ บุญกวีนภานนท์ หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมสิทธิกรรมกร จบการศึกษาจากคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2526-2536) และสมยศ พฤกษาเกษมสุข เจ้าหน้าที่ฝ่ายส่งเสริมสิทธิกรรมกร ซึ่งขณะนั้นยังเป็นนักศึกษา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2530-2533) ต่อมาได้จ้างเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นอดีตผู้นำแรงงาน ในพื้นที่อุตสาหกรรมย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ที่ถูกเลิกจ้าง คือสุจินดา สนเจริญ อดีตสมาชิกสหภาพแรงงานคนทำยางแห่งประเทศไทย ถูกเลิกจ้างจากบริษัทปอสยาม และสมศักดิ์ พลายอยู่วงศ์ อดีตผู้นำแรงงานบริษัทศรีเก้าการทอ ถูกเลิกจ้างหลังเกิดคดีพิพาทแรงงานกับนายจ้าง

กลุ่มเพื่อนหญิงเริ่มมีบทบาทในการทำกิจกรรมด้านแรงงาน ในปี 2528 ผู้ปฏิบัติงานหลักด้านแรงงานรุ่นแรกจนถึงปัจจุบันทั้งหมดเป็นผู้ที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี จากมหาวิทยาลัย ได้แก่ จะเด็จ เชาวน์วิไล เป็นผู้ปฏิบัติงานในโครงการแรงงานหญิงคนแรกของกลุ่มเพื่อนหญิง สำเร็จการศึกษาจากภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2528-2554) สุภาวดี เพชรรัตน์ สำเร็จการศึกษาจากคณะศึกษาศาสตร์ สาขาจิตวิทยา และการแนะแนว มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2529-2531 และ พ.ศ. 2538-2542) ต่อมาเมื่อกลุ่มเพื่อนหญิงก่อตั้งเป็นมูลนิธิเพื่อนหญิง ได้มีผู้ปฏิบัติงานด้านแรงงานเพิ่มขึ้นคือ บัณฑิต แป้นวิเศษ ซึ่งเข้ามาทำงานตั้งแต่ยังเป็นนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2536-ปัจจุบัน)

มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน มีผู้ปฏิบัติงานหลักชุดแรกคือ นภาพร อติวานิชยพงศ์ มหาบัณฑิตจากคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นผู้จัดการคนแรกของมูลนิธิฯ (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2530-2534) เพียงเพ็ญ บุญรอด บัณฑิตจากคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ทำหน้าที่เลขานุการมูลนิธิฯ (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2530-2535) บัณฑิตย์ ธรรมตรีรัตน์ (ธนชัยเศรษฐวุฒิ) บัณฑิตจากคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2530-2560) และสมศักดิ์ สามัคคีธรรม มหาบัณฑิตจากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2530-2534)

นอกจากนี้ ยังมีมหาบัณฑิตและนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยที่เคยเป็นผู้ปฏิบัติงานเต็มเวลาในช่วงเวลาสั้นๆ ให้แก่มูลนิธิฯ คือ นฤมล ทับจุมพล เสาวลักษณ์ ชายทวีป ชูศักดิ์ เจริญหงษ์ทอง นุกูล โกกิจ ต่อมาหลังจากที่ผู้ปฏิบัติงานเต็มเวลารุ่นแรกบางคนลาออก มูลนิธิอารมณ์ฯ จึงได้มีการจ้างผู้ปฏิบัติงานเต็มเวลาซึ่งเป็นอดีตผู้นำแรงงานที่ถูกเลิกจ้าง ได้แก่ สมศักดิ์ พลายอยู่วงศ์ อดีตผู้นำแรงงานบริษัทศรีเก้าการทอ ซึ่งเคยเป็นผู้ปฏิบัติงานที่ศูนย์วัฒนธรรมคนงานอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ของสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนมาก่อน วาสนา ลำดี อดีตผู้นำแรงงานกลุ่มอีเด็น กรุ๊ป และสุธิลา ลืนคำ อดีตผู้นำสหภาพแรงงานชิ้นส่วนคอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิกส์ในเขตอุตสาหกรรมย่านรังสิต

สำหรับมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย การจ้างผู้ปฏิบัติงานเต็มเวลาของมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยมีความแตกต่างจากองค์กรพัฒนาเอกชนทั้ง 3 แห่งที่กล่าวมาคือ ตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงปัจจุบันผู้ปฏิบัติงานเต็มเวลาของมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยเป็นอดีตผู้นำแรงงานทั้งหมด ไม่มีบัณฑิตหรือมหาบัณฑิตจากมหาวิทยาลัย

ในระยะแรกหลังการเปิดพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2536 พิพิธภัณฑ์ฯ ได้จ้างนายสมบัติ ทองเปลว อดีตผู้นำสหภาพแรงงานอุตสาหกรรมอาภรณ์ไทย ซึ่งเป็นสหภาพแรงงานของคนงานในย่านพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการและรับผิดชอบงานทั่วไปของพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย ซึ่งขณะนั้นยังไม่ได้จัดตั้งเป็นมูลนิธิ แต่ทำงานอยู่ไม่นานก็ลาออกไปในปี 2537 ได้จ้างนายประกอบ โตลักษ์ล้ำ อดีตประธานคณะผู้แทนกรรมกรรถไฟมักกะสัน ในยุคทศวรรษ 2490 มาเป็นผู้จัดการ ด้วยเห็นว่า นายประกอบคือส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยที่ยังคงมีชีวิตอยู่ หรือ “อดีตที่พูดได้” (ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา, 2568) ต่อมาจึงได้จ้างนายสมาน แจ่มบุรี อดีตผู้นำสหภาพแรงงานอุตสาหกรรมเหล็กและโลหะ ย่านพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นผู้จัดการ อย่างไรก็ตาม หลังการเปิดพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยในปี 2536 จนถึงช่วงต้นทศวรรษ 2540 มูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย ยังไม่ได้มีบทบาทมากนักในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวของแรงงาน

ความเปลี่ยนแปลงในด้านบทบาทของมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยต่อขบวนการแรงงานไทยเกิดขึ้นเมื่อพิพิธภัณฑ์มีการปิดปรับปรุงใหญ่ครั้งแรกในปี 2543 ในขณะนั้น ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท ได้ชักชวน วิชัย นราไพบูลย์ มาเป็นผู้จัดการมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2543 ถึงปัจจุบัน) วิชัย จบการศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวศ.) สาขาช่างยนต์ วิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ หลังจบการศึกษาในปี 2521 วิชัยเข้าทำงานที่บริษัทไทยเมล่อนโปร์ลีเอสเตอร์ ในตำแหน่งช่างซ่อมเครื่องยนต์ และเป็นอดีตผู้นำสหภาพแรงงานไทยเมล่อนโปร์ลีเอสเตอร์ก่อนที่จะถูกเลิกจ้าง เป็นผู้ก่อตั้งวงดนตรี “คนงาน” และ “อินโดจีน” ซึ่งเป็นวงดนตรีเพื่อชีวิตที่เล่นเพลงเกี่ยวกับแรงงาน

ต่อมาได้มีการจ้างอดีตผู้นำแรงงานอีก 3 คน มาเป็นผู้ปฏิบัติงานของมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย ได้แก่ สุมาลี ลายลวด (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2543 ถึงปัจจุบัน) ภัชรี ลายลวด (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2543-2564) สองพี่น้องซึ่งเป็นอดีตผู้นำสหภาพแรงงานกิจการสิ่งทอนครหลวง ที่ถูกเลิกจ้างจากบริษัทนครหลวงยิ่งเจริญการทอ ตั้งอยู่ในเขตอุตสาหกรรมย่านอ้อมน้อย จังหวัดสมุทรสาคร และวาสนา ลำดี (ปฏิบัติงานระหว่าง พ.ศ. 2553 ถึงปัจจุบัน) อดีตคนงานบริษัทอีเด็นกรุ๊ปที่ถูกเลิกจ้าง และอดีตเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน

3. บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานไทย

ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานไทยมีบทบาทในสังคมไทยก่อนที่องค์กรพัฒนาเอกชนจะปรากฏขึ้นในสังคมไทยกล่าวคือ ในยุคแรกของการเกิดองค์กรจัดตั้งและขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานหลังการปฏิวัติ 2475 พบว่า การเคลื่อนไหวของแรงงานในยุคนั้นได้รับการสนับสนุนจากปัญญาชนนอกขบวนการแรงงาน ได้แก่ ถวัติ ฤทธิเดช (พ.ศ. 2435-2493) ผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ฉบับแรกที่เป็นกระบอกเสียงให้แก่ชนชั้นแรงงาน คือ *หนังสือพิมพ์กรรมกร* ต่อมาถวัติได้ถูกคนงานรถรางเชิญให้มาเป็นนายกสมาคมกรรมกรรถรางแห่งประเทศสยาม และมีบทบาทร่วมนำการเคลื่อนไหวนัดหยุดงานของกรรมกรโรงสีข้าว เพื่อเรียกร้องค่าจ้างที่เป็นธรรม ในช่วงต้นปี 2477 (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2556) ภายหลังเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานเติบโตขึ้นโดยมีบทบาทควบคู่กับขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษาและชาวนา โดยนักศึกษาได้ทำหน้าที่

สนับสนุนการเคลื่อนไหวของแรงงาน จนกระทั่งมีการตั้งกลุ่ม “สามประสาน” ระหว่าง นักศึกษา กรรมกรและชาวนา ในช่วงกลางปี 2518 เพื่อร่วมกันเคลื่อนไหวประเด็นทางการเมืองและแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของกรรมกรและชาวนา (เพิ่งอ้าง)

ต่อมาในระหว่างทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน จึงพบว่าองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานมีบทบาทสำคัญต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานผ่านการทำงานจัดตั้งโดยการจัดการศึกษาให้ผู้นำสหภาพแรงงานในรูปแบบต่างๆ การเชื่อมประสานขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งที่ทำงานกับแรงงานและองค์กรที่ทำงานกับประชาชนกลุ่มอื่นๆ รวมถึงองค์กรนักศึกษา และบางส่วนของสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย เพื่อร่วมกันรณรงค์ผลักดันนโยบายที่เป็นประโยชน์ของแรงงานในระยะยาว เช่น กฎหมายประกันสังคม สวัสดิการการลาคลอดของลูกจ้างหญิง สุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานที่นำโดยสหภาพแรงงานมีทิศทางของการเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมากกว่าการเป็นเพียงขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มผลประโยชน์ และมีอำนาจการต่อรองมากขึ้นจากการเคลื่อนไหวที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน

บทบาทการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานถูกขับเคลื่อนโดยผู้ปฏิบัติงานเต็มเวลาและผู้ร่วมก่อตั้งองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งพบว่าองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ถึงกลางทศวรรษ 2530 มีผู้ปฏิบัติงานหลักที่เป็นบัณฑิตหรือนักศึกษาจากมหาวิทยาลัย และในช่วงเวลาดังกล่าวแนวคิดสังคมนิยมสำนักมาร์กซิสต์ที่ให้ความสำคัญกับชนชั้นแรงงานในฐานะกองหน้าของการเปลี่ยนแปลงสังคมยังคงมีบทบาทอยู่ในหมู่นักศึกษาที่เป็นนักกิจกรรมทางสังคม ในขณะที่ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานแม้จะมีปัญหาความแตกแยกในหมู่องค์กรนำ แต่ยังพอมีอำนาจการต่อรองกับรัฐบาลและนายจ้าง ในด้านความคิดทางการเมืองมีการแบ่งแยกกันชัดเจนระหว่างองค์กรที่สนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยกับองค์กรที่สนับสนุนฝ่ายอนุรักษนิยมดังจะเห็นได้จากบทบาทของแรงงานที่ปรากฏในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2536) ภายใต้บริบทดังกล่าว ผู้ปฏิบัติงานหลักขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานจึงยังมีความเชื่อมั่นในพลังของแรงงานในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย จึงได้มีการทำงานจัดตั้งเพื่อขยายสมาชิกของสหภาพแรงงานและพยายามสนับสนุนให้ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานมีบทบาทในการรณรงค์ผลักดันนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อแรงงานและสังคมในระยะยาว

ต่อมาในทศวรรษ 2540 เริ่มมีการถกเถียงในเรื่องแนวคิดสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement Unionism) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรากฏในประเทศไทยครั้งแรกในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ของ นภาพร อติวานิชยพงศ์ (Napaporn Ativanichayapong, 2002) ในขณะเดียวกันมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในเรื่ององค์ประกอบของแรงงานในประเทศไทย ภายใต้รูปแบบการจ้างงานที่หลากหลาย และการอพยพเคลื่อนย้ายของแรงงาน ทำให้องค์ประกอบของแรงงานเปลี่ยนจากที่เคยมีแรงงานคนไทยในสถานประกอบการเป็นสัดส่วนหลักมาเป็นการมีแรงงานนอกระบบและแรงงานข้ามชาติเป็นสัดส่วนหลัก

นอกจากนี้ ตั้งแต่กลางทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานเริ่มประสบปัญหาการขาดเงินสนับสนุนกิจกรรมด้านแรงงาน เริ่มจากสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่ต้องยุติกิจกรรมด้านแรงงานในพื้นที่อ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ มูลนิธิเพื่อนหญิงก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนทิศทางการทำกิจกรรมด้านแรงงานไปตามเงื่อนไขขององค์กรทุน จนถึงมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงันที่ไม่สามารถจ้างผู้ปฏิบัติงานเต็มเวลาได้ตั้งแต่ปี 2561 เป็นต้นมา ในขณะที่ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานยิ่งมีความไม่เป็นเอกภาพมากขึ้นดังจะเห็นได้จากมีการแตกตัวของสภาองค์การลูกจ้างซึ่งถือเป็นองค์กรนำของสหภาพแรงงาน จาก 4 สภาองค์การลูกจ้างในช่วงต้นทศวรรษ 2530 มาเป็น 17 องค์กรในปัจจุบัน โดยที่จำนวนสมาชิกของสหภาพแรงงานทั่วประเทศไม่ได้เพิ่มขึ้น ความแตกต่างของแนวคิดทางการเมืองในหมู่ผู้นำซึ่งแสดงออกในช่วงที่เกิดการต่อสู้ระหว่าง “เสื้อเหลือง” และ “เสื้อแดง” ในช่วง 1 ทศวรรษ ระหว่างปี พ.ศ. 2548-2557 (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2562) ได้ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานยิ่งอ่อนแอลง ไม่มีองค์กรนำที่ได้รับความยอมรับเหมือนในอดีต และไม่มีความแตกต่างที่ชัดเจนในการเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่สนับสนุนฝ่ายประชาธิปไตยหรืออนุรักษนิยม

ในความเห็นของอดีตผู้ปฏิบัติงานหลักด้านแรงงาน ผู้ที่เคยมีบทบาทในการก่อตั้ง และผู้บริหารขององค์กรพัฒนาเอกชนในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เชื่อว่าขบวนการแรงงานยังสามารถเป็นกองหน้าของการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยได้ในอนาคต แต่ต้องเป็นขบวนการแรงงานแบบใหม่ที่แตกต่างจากขบวนการแรงงานที่นำโดยสหภาพแรงงานที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน (สมยศ พฤกษาเกษมสุข, 2568; จะเด็จ เชาวน์วิไล, 2568; บัณฑิตย์ แป้นวิเศษ, 2568; ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา, 2568; วิชัย นราไพบูลย์, 2568) เนื่องจากขบวนการแรงงานในปัจจุบันไม่ได้เป็นตัวแทนที่ต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของแรงงานส่วนใหญ่ที่อยู่ภายใต้รูปแบบการจ้างงานและเชื้อชาติที่หลากหลาย ไม่ได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวในประเด็นที่เป็นปัญหาร่วมของสังคม ขบวนการแรงงานแบบใหม่ไม่จำเป็นต้องเป็นการรวมกลุ่มภายใต้รูปแบบที่กฎหมายยอมรับ แต่เป็นการรวมตัวกันของแรงงานที่สามารถสร้างอำนาจการต่อรองที่แท้จริง โดยต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของแรงงานและสังคม มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตย ส่วนผู้ที่เห็นว่าขบวนการแรงงานไทยในปัจจุบันไม่สามารถเป็นกองหน้าของการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยได้ เนื่องจากแรงงานยังคงเคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าของคนงาน แต่ยังไม่เชื่อมโยงไปถึงประเด็นทางสังคมและการเมืองที่เป็นปัญหาของคนส่วนใหญ่ นอกจากนี้การที่รูปแบบการจ้างงานในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมากและมีลักษณะข้ามชาติมากขึ้น ทำให้สหภาพแรงงานซึ่งยังก้าวไม่พ้นแนวคิดชาตินิยมและไม่ได้เป็นฝ่ายเดียวกับขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยภายในประเทศ ไม่สามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยได้ (ไพโรจน์ พลเพชร, 2568; นฤมล ทับจุมพล, 2568)

กล่าวโดยสรุป ในปัจจุบันปัญหาของแรงงานมีความซับซ้อนมากขึ้น ผู้ปฏิบัติงานด้านแรงงานขององค์กรพัฒนาเอกชนต้องทำความเข้าใจว่าแรงงานมีความแตกต่างในด้านฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งต้องพยายามประสานงานให้แรงงานที่มีทรัพยากรมาร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหวของแรงงานที่ยังอยู่ในกลุ่มยากจน และทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานเชื่อมโยงกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นๆ ก้าวข้ามพรมแดนของความเป็นชาติหรือความคิดแบบชาตินิยมและควรเป็นฝ่ายเดียวกับขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตย ต่อต้านแนวคิดอนุรักษนิยมหรืออำนาจนิยม

นอกจากนี้ ในปัจจุบันคนงานที่เข้าถึงเทคโนโลยีการสื่อสารไม่จำเป็นต้องพึ่งพาข้อมูลข่าวสารจากองค์กรพัฒนาเอกชนเหมือนในอดีต แต่ยังคงมีข้อมูลบางด้านที่องค์กรพัฒนาเอกชนสามารถนำมาสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานบางกลุ่ม เช่น บทเรียนการต่อสู้ของแรงงานที่ประสบความสำเร็จในต่างประเทศ

ในขณะเดียวกัน องค์กรพัฒนาเอกชนมีข้อจำกัดในเรื่องที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองหรือขบวนการแรงงานได้ในด้านการเงิน ทำให้ไม่สามารถทำงานได้อย่างยั่งยืน จากอดีตที่ผ่านมาองค์กรพัฒนาเอกชนที่เคยมีบทบาทสำคัญต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานไทยต้องหมดบทบาทไป เพราะไม่สามารถหางบประมาณมาจ้างผู้ปฏิบัติงานหรือทำกิจกรรมได้ เช่น สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน และมูลนิธิเพื่อนหญิงต้องลดบทบาทในด้านการทำงานกับแรงงานลง เหลือแต่การทำงานในด้านอื่นๆ ที่ยังสามารถหาแหล่งทุนสนับสนุนได้ มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานโดยตรง ต้องลดบทบาทลงตั้งแต่ปี 2561 เป็นต้นมาและมีแนวโน้มที่จะไม่สามารถดำเนินงานในรูปแบบมูลนิธิต่อไปได้ในระยะยาว ส่วนองค์กรที่ยังคงมีบทบาทอยู่ ได้แก่ มูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยก็ทำงานด้วยความยากลำบากเพราะขาดแหล่งทุนที่จะให้ความสนับสนุนในระยะยาว

นอกจากนี้ในปัจจุบันองค์กรพัฒนาเอกชนต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคมไทยที่ระบอบทุนนิยมมีการพัฒนาแบบโลกาภิวัตน์ไม่มีพรมแดนของความเป็นชาติ มีรูปแบบการจ้างงานที่หลากหลาย ทั้งแรงงานในสถานประกอบการ แรงงานนอกระบบ แรงงานแพลตฟอร์ม แรงงานที่ทำงานอิสระ มีการใช้เทคโนโลยีทดแทนการใช้คนในกระบวนการทำงานทั้งในภาคการผลิตและภาคบริการ ความเห็นต่างทางการเมืองของผู้นำแรงงานกลุ่มต่างๆ ซึ่งทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานไทยไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับขบวนการเคลื่อนไหวของฝ่ายประชาธิปไตย แต่กลับมีทิศทางที่โน้มเอียงไปอยู่กับฝ่ายอนุรักษนิยมและก้าวไม่พ้นความคิดแบบชาตินิยมในปัญหาของแรงงานข้ามชาติ ซึ่งสร้างความยากลำบากให้องค์กรพัฒนาเอกชนในการทำงานขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน (นฤมล ทับจุมพล, 2568)

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาภาพรวมกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงาน จากทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบันพบว่า ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 จนถึงปัจจุบัน องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานมีการทำกิจกรรมใน 4 ลักษณะคือ 1) การจัดตั้งคนงานเพื่อนำไปสู่การรวมกลุ่มสร้างอำนาจการต่อรอง 2) การรณรงค์ผลักดันนโยบายแรงงานผ่านรูปแบบการชุมนุม เดินขบวน และนำเสนอผ่านกลไกของระบบรัฐสภา 3) การจัดตั้งเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานเพื่อการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงาน และ 4) การทำงานวิชาการและการสื่อสารด้านแรงงานเพื่อยกระดับความรับรู้ของคนงานและสร้างจิตสำนึกของการเป็นชนชั้นแรงงาน

การที่องค์กรพัฒนาเอกชนมีกิจกรรมหลากหลายลักษณะในการที่ทำงานกับแรงงาน ซึ่งไม่ได้มีเป้าหมายไปสู่การปฏิวัติโค่นล้มอำนาจรัฐหรือระบบทุนนิยมแต่มุ่งเน้นการสร้างคนงานให้มีอำนาจการต่อรองเนื่องจาก

องค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้มีลักษณะที่สอดคล้องกับการเป็นขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่ (New Social Movement) กล่าวคือเป็นองค์กรที่ไม่มีเป้าหมายในการท้าทายอำนาจรัฐโดยตรง แต่มุ่งเน้นการเสริมความเข้มแข็งให้แก่ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานเพื่อสิทธิและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของแรงงาน มีลักษณะการทำงานเป็นเครือข่าย ไม่ได้อยู่ภายใต้การนำของพรรคการเมืองและไม่ได้คาดหวังให้ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานเป็นแนวหน้าในการปฏิวัติสังคม แต่สนับสนุนให้ขบวนการแรงงานมีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ต่อสู้เพื่อแรงงานที่เป็นคนส่วนใหญ่ของสังคม

องค์กรพัฒนาเอกชน 4 องค์กร ที่มีบทบาทสำคัญในการทำงานกับแรงงานในทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบันคือ 1) ฝ่ายส่งเสริมสิทธิกรรมกร สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน มีบทบาทในการทำงานจัดตั้งคนงานและการรณรงค์ผลักดันนโยบายแรงงาน ในระหว่างปลายทศวรรษ 2520 ถึงกลางทศวรรษ 2530 2) โครงการแรงงานหญิงในภาคอุตสาหกรรมการผลิต กลุ่ม/มูลนิธิเพื่อนหญิง มีบทบาทในการทำงานจัดตั้งคนงานและการรณรงค์ผลักดันนโยบายแรงงาน ในระหว่างปลายทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน 3) มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน มีบทบาทในการรณรงค์ผลักดันนโยบายแรงงานและทำงานวิชาการและงานสื่อสารด้านแรงงาน ในระหว่างต้นทศวรรษ 2530 ถึงปลายทศวรรษ 2550 และ 4) มูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยมีบทบาทในการทำงานวิชาการและงานสื่อสารด้านแรงงานตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2540 ถึงปัจจุบัน

บทบาทของผู้ปฏิบัติงานขององค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ต่อแรงงาน มีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดบทบาทของปัญญาชนต่อแรงงานของสำนักมาร์กซิสต์กล่าวคือ การมีผู้ปฏิบัติงานด้านแรงงานเกือบทั้งหมดเป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี และปริญญาโท จากมหาวิทยาลัย ทำหน้าที่จัดกิจกรรมให้การศึกษา รณรงค์ผลักดันนโยบายแรงงาน จัดทำข้อมูล งานวิจัย งานสื่อสารแรงงานและให้คำปรึกษาแก่คนงาน บทบาทของนักศึกษาและผู้ปฏิบัติงานขององค์กรพัฒนาเอกชนจึงสอดคล้องกับที่เลนิน กล่าวถึงบทบาทของพรรคปฏิวัติในการยกระดับความคิดและจิตสำนึกของแรงงานที่อยู่ภายใต้การนำของสหภาพแรงงาน (Lenin, 1978)

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2550 จนถึงปัจจุบัน องค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานที่เคยมีบทบาทส่งเสริมขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในช่วงก่อนหน้านี้ ได้แก่ สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน มูลนิธิเพื่อนหญิงและมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงันมีบทบาทน้อยลง แต่ได้เกิดองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งใหม่ที่มีบทบาทสำคัญปรากฏขึ้นในช่วงนี้คือ มูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย ซึ่งเป็นองค์กรที่มีผู้ปฏิบัติงานทั้งหมดเป็นคนงานที่เคยมีบทบาทในขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน แต่เมื่อมาทำงานองค์กรพัฒนาเอกชนเอกชนก็ได้พัฒนาความรู้และทักษะต่างๆ จนสามารถจัดการศึกษา อบรม และทำงานสื่อสารด้านแรงงานให้แก่คนงานได้เช่นเดียวกับที่มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงันเคยทำ กล่าวได้ว่าผู้ปฏิบัติงานของมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทยเป็นปัญญาชนของคนงานที่เกิดจากชนชั้นแรงงานในความหมายของปัญญาชนอินทรียภาพ (Organic Intellectual) ดังที่กรัมชี่ได้อธิบายไว้ (Gramsci, 1971)

ในการศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานไทยในระหว่างทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน พบว่าองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานผ่าน

การทำงานจัดตั้งโดยการจัดการศึกษาให้ผู้นำสหภาพแรงงานในรูปแบบต่างๆ การเชื่อมประสานขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งที่ทำงานกับแรงงานและองค์กรที่ทำงานกับประชาชนกลุ่มอื่นๆ รวมถึงองค์กรนักศึกษา และสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย เพื่อร่วมกันรณรงค์ผลักดันนโยบายที่เป็นประโยชน์ของแรงงานในระยะยาว เช่น กฎหมายประกันสังคม สวัสดิการการลาคลอดของลูกจ้างหญิง สุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานที่นำโดยสหภาพแรงงานมีทิศทางของการเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมากกว่าการเป็นเพียงขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มผลประโยชน์ และมีอำนาจการต่อรองมากขึ้นจากการเคลื่อนไหวที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน

การที่องค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงาน มีบทบาทต่อการสนับสนุน ให้ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานที่นำโดยสหภาพแรงงาน มีทิศทางของการเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมากกว่าการเป็นองค์กรผลประโยชน์ มาจากแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อผู้ปฏิบัติงานของขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงาน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการทำงานด้านแรงงานขององค์กรเหล่านี้ประกอบด้วยแนวคิดที่สำคัญ 2 แนวคิด คือ 1) แนวคิดของสำนักมาร์กซิสต์ที่ให้ความสำคัญกับชนชั้นแรงงานในฐานะกองหน้าของการเปลี่ยนแปลงสังคม และ 2) แนวคิดที่มองเห็นขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม หลังรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 แม้ว่าอุดมการณ์สังคมนิยมแบบมาร์กซิสต์ในหมู่ผู้นำขบวนการเคลื่อนไหวในสังคมไทยจะล่มสลายไป แต่อิทธิพลของแนวคิดมาร์กซิสต์ที่ให้ความสำคัญกับชนชั้นแรงงานในฐานะกองหน้าของการเปลี่ยนแปลงสังคมยังคงมีอยู่ ดังจะเห็นได้จากการตั้งกลุ่มศึกษาปัญหาแรงงานที่มีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ เข้าร่วม ส่วนแนวคิดที่มองขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือแนวคิดสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหว (Social Movement Unionism) หมายถึงลัทธิสหภาพแรงงานซึ่งสหภาพแรงงานไม่ได้มีบทบาทจำกัดอยู่แค่การเคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าในระดับสถานประกอบการของสมาชิกเท่านั้น แต่สหภาพแรงงานมีการเคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์ระยะยาวของแรงงานและสังคมที่อาจส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมในระดับกว้าง ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นการเคลื่อนไหวที่ร่วมกับขบวนการทางสังคมอื่นๆ ในชุมชน ประเทศ หรือระดับโลก (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2561)

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้องค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 องค์กร มีข้อจำกัดในเรื่องที่ไม่สามารถทำงานสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานได้อย่างยั่งยืน เนื่องจากมีข้อจำกัดในการพึ่งพาตนเองและไม่สามารถพึ่งพาขบวนการแรงงานได้ในด้านการเงิน

นอกจากนี้องค์กรพัฒนาเอกชนทำงานกับแรงงานยังเผชิญกับความลำบากมากขึ้นในการทำงานกับแรงงานอันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน ได้แก่ รูปแบบการจ้างงานที่หลากหลายขึ้น องค์ประกอบของแรงงานในประเทศไทยที่มีแรงงานข้ามชาติอยู่จำนวนมาก และสถานการณ์ทางการเมืองที่มีความซับซ้อนขึ้น

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัย

จากการศึกษาครั้งนี้ได้พบองค์ความรู้ใหม่ซึ่งยังไม่เคยปรากฏในงานศึกษาเกี่ยวกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานดังนี้

1) ในช่วงทศวรรษ 2530 องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงานซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานไทย แม้ว่าจะมีอยู่จำนวนไม่กี่องค์กรแต่กลับมีบทบาทเด่นชัดในการทำให้การเคลื่อนไหวของแรงงาน โดยเฉพาะขบวนการแรงงานที่มีสหภาพแรงงานเป็นผู้นำมีทิศทางไปสู่การเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่ใช่เป็นเพียงกลุ่มผลประโยชน์ที่เคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าของแรงงานเท่านั้น
2) จากประสบการณ์และความรับรู้ของผู้ที่เคยมีบทบาทสำคัญในองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งบางคนยังคงมีบทบาทอยู่ในปัจจุบัน สรุปว่าความเปลี่ยนแปลงในเรื่องรูปแบบการจ้างงานที่มีความหลากหลาย ซับซ้อนมากขึ้น องค์ประกอบของแรงงานในประเทศไทยที่มีสัดส่วนของแรงงานข้ามชาติจำนวนมาก การแบ่งขั้วทางการเมืองภายใต้ระบอบการเมืองที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ในขณะที่สหภาพแรงงานยังไม่สามารถเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของแรงงานทุกกลุ่ม ก้าวไม่พ้นความคิดชาตินิยมด้านแรงงาน และมีความคิดอนุรักษนิยมทางการเมืองเป็นอุปสรรคที่สำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานในการทำงานสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานไทย

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะทั่วไป

หน่วยงานของรัฐควรให้ความสำคัญกับบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับแรงงาน โดยการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมาองค์กรพัฒนาเอกชนได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การระหว่างประเทศ ทำให้มีบทบาทสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานจนสามารถผลักดันนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อคนงานอย่างมาก แต่ในปัจจุบันมีบทบาทลดลงเนื่องจากปัญหาการขาดแคลนงบประมาณ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากในปัจจุบันมีรูปแบบการจ้างงานใหม่ๆ เกิดขึ้น ซึ่งแรงงานเหล่านี้ประสบปัญหาด้านสิทธิแรงงานที่แตกต่างจากแรงงานในการจ้างงานแบบเดิม จึงควรมีการศึกษาเรื่อง บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานต่อการส่งเสริมสิทธิแรงงานของคนงานภายใต้รูปแบบการจ้างที่หลากหลาย

เอกสารอ้างอิง (References)

กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน. (2541). *ทำเนียบองค์กรเอกชนด้านแรงงาน*. กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.

จตุรงค์ บุณยรัตนสุนทร. (2542). พลวัตองค์กรพัฒนาเอกชนไทย. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บ.ก.), *เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) เอ็นจีโอ 2000*. (น.61-86) ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จะเด็จ เชาวน์วิไล. (2540). บทเรียนองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานกับการทำงานกับผู้ใช้แรงงาน. *แรงงานปริทัศน์, 11*(4), 7-9.

จะเด็จ เชาวน์วิไล. (2568, 20 กุมภาพันธ์). อดีตหัวหน้าฝ่ายแรงงานหญิง มูลนิธิเพื่อนหญิง (พ.ศ. 2531-2543). สัมภาษณ์.

โชคชัย สุทธาเวศ. (2539). *องค์กรพัฒนาเอกชนสาธารณประโยชน์เกี่ยวกับแรงงานในประเทศไทย: ภาพรวมและทางเลือก*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ทรงศักดิ์ บุญกวีนภานนท์. (2564). บทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงาน. ใน นิตยา พิริยะพงษ์พันธ์ (บ.ก.), *30 ปี เส้นทางสู้สู่ประกันสังคม*. (น.67-82) มูลนิธิเพื่อนหญิง.

นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2531). ข้อเสนอของผู้ใช้แรงงานต่อรัฐบาลและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร. *แรงงานปริทัศน์, 2*(10), 4-7.

นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2532). ประวัติศาสตร์ขบวนการแรงงานไทย 2525-2532. ใน บุญโฮม อิงชัยภูมิ (บ.ก.), *ประวัติศาสตร์ขบวนการแรงงานไทยยุคเริ่มต้นถึง พ.ศ. 2532*. (น.155-183) พิมพ์ตุลา.

นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2536). (บรรณาธิการ). *บทบาท สส.กับปัญหาและนโยบายเร่งด่วนทางสังคม*. เอดิสันเพรส โปรดักท์.

นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2556). ปัญญาชนกับขบวนการแรงงานไทย. ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (บ.ก.), *ด้วยรัก เล่มที่ 4 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ การเมืองและสังคม*. (น.327-354) เคล็ดไทย.

นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2561). *สหภาพแรงงานไทยที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม*. มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท.

นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2562). ผู้นำสหภาพแรงงานไทยกับการเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง: จากรัฐประหาร 2549-รัฐประหาร 2557. *ฟ้าเดียวกัน, 17*(1), 177-202.

นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2567). *ขบวนการแรงงานกับบทบาททางสังคมและการเมือง: รวมบทความขบวนการแรงงานร่วมสมัย*. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ และมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย.

นฤมล ทับจุมพล. (2568, 6 พฤษภาคม). อดีตกรรมการบริหารมูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน ชุดที่ 2 (พ.ศ. 2530-2534). สัมภาษณ์.

บัณฑิต แป้นวิเศษ. (2568, 14 กุมภาพันธ์). อดีตผู้ปฏิบัติงานฝ่ายแรงงานหญิง มูลนิธิเพื่อนหญิง (พ.ศ. 2536-2543). สัมภาษณ์.

บัณฑิตย์ ธรรมตรีรัตน์. (2533). ขบวนการสหภาพแรงงานไทยยุคหลัง 6 ตุลาคม 2519-2525. ใน บุญโฮม อิงชัยภูมิ (บ.ก.), *ประวัติศาสตร์ขบวนการแรงงานไทยยุคเริ่มต้นถึง พ.ศ. 2532*. (น.114-153) พิมพ์ตุลา.

ไพโรจน์ พลเพชร. (2568, 22 มกราคม). อดีตผู้จัดการสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (พ.ศ. 2533-2536). สัมภาษณ์.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2545). ว่าด้วยขบวนการทางสังคมและเมืองไทย. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, *วิถีชีวิต วิธีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. (น.1-33) สำนักพิมพ์ตรัสวิน (ซิลค์วอร์มบุคส์).

วิชัย นราไพบูลย์. (2568, 8 มิถุนายน). ผู้จัดการมูลนิธิพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย (พ.ศ. 2543-ปัจจุบัน). สัมภาษณ์.

ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา. (2568, 8 มิถุนายน). ผู้ร่วมก่อตั้งพิพิธภัณฑ์แรงงานไทย. สัมภาษณ์.

สมเกียรติ เรืองจันทร์. (2543). องค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงาน. ใน *ผลกระทบทางสังคมจากวิกฤตเศรษฐกิจ เล่มที่ 4 สามทศวรรษองค์กรพัฒนาเอกชนไทย*. (น.35-48). สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

สมยศ พฤกษาเกษมสุข. (2568, 24 มกราคม). อดีตผู้ปฏิบัติงานฝ่ายส่งเสริมสิทธิกรรมกร สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (พ.ศ. 2530-2533). สัมภาษณ์.

สถิตย์ นิยมญาติ. (2551). *รายงานวิจัยประเมินผลเรื่องการปฏิบัติงานและผลสำเร็จของสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน ประเทศไทย*. สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน.

สุธี ประศาสน์เศรษฐ. (2540). แปดญัตติว่าด้วยสมัชชาคนจน. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อชุมชน, 1*(1), 94-101.

สุภาวดี เพชรรัตน์. (2558). องค์กรพัฒนาเอกชนไทยกับการเคลื่อนไหวกฎหมายลาคลอด. ใน จะเด็จ เชาวน์วิไล และคณะ, *บทเรียนการต่อสู้กฎหมายลาคลอด 90 วัน*. (น.44-48) บริษัท เอส เค เอส อินเตอร์ พริ้น จำกัด.

อนุสรณ์ ไชยพาน. (บ.ก.). (2546). *ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน 2546*. คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา.

Frank, A. G., & Fuentes, M. (1990). Civil democracy: Social movements in recent world history. In S. Amin et al. (Eds.). *Transforming the revolution: Social movements and the world system*. Monthly Review Press, 139-180.

Fuentes, M., & Frank, A. G. (1989). Ten theses on social movements. *World Development, 17*(2), 179-191.

Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks*. Lawrence & Wishart.

Lenin, V. I. (1978). *What is to be done?.* Progress Publishers.

Marx, K., & Engels, F. (1985). *The communist manifesto*. Penguin Books.

Napaporn Ativanichayapong. (2002). *Trade union and the workers collective action in Thailand: An articulation of social movement unionism and economic unionism, 1972-2002*. (Unpublished doctoral dissertation). Chulalongkorn University.

Philion, S. (1998). Bridging the gap between new social movement theory and class. *Rethinking Marxism, 10*(4), 79-104.